

Under radaren og ført bak lyset

Anders Hellebust

Med rett til å varsle. Norske myndigheters bruk av løgn fra den kalde krigen og frem til i dag.

Rånasfoss: Svein Sandnes Bokforlag,
2023, 390 s.

Av Tore Linné Eriksen

Redaksjonsmedlem og bokredaktør i *Gnist*.

Som kjent er det en øvelse med mange deltagere å mistenkeliggjøre dem som avslører hemmelighold og viser hvordan myndighetene fører sine innbyggere bak lyset. Det er særlig tilfelle når det gjelder utenrikspolitikk, militære forhold og Norge som en viktig brikke i

USAs atomvåpenstrategi, noe som nå er grundig dokumentert i to bøker som – ikke overraskende – har fått altfor lite oppmerksomhet.

Som forfatter av *Med rett til å varsle* er Anders Hellebust godt skodd til å møte sine kritikere. Bak seg har han en karriere som kaptein i Forsvarets etterretningstjeneste, statsviter med sikkerhetspolitikk som spesialfelt, lærer ved journalistutdanninga på dagens OsloMet og forsker ved Telenor og Sintef. Dessuten har han på CV-en at han også har vært vararepresentant på Stortinget for Arbeiderpartiet.

Massemedier i taktfast marsj

Det er nødvendig med et kort tilbakeblikk til midten av 1970-tallet for dem som har gått glipp av tidligere episoder. Hellebust blei av ledelsen i sin avdeling i Forsvaret oppmuntra til å skrive en magistergrad i statsvitenskap om avgjørelser i spennet mellom fagetater, embetsverk, regjering og storting, og valgte som tema innføring av to navigasjonssystemer på norsk jord etter initiativ fra USA. Loran C og Omega blei i forsvars- og regjeringsdokumenter framstilt som stasjoner med et sivilt formål, men under arbeidet fant Hellebust raskt åpne kilder fra USA som la vekt på samband med ubåter

Kunne det virkelig tenkes at det bevisst blei holdt unna viktig kunnskap som kunne brukes av en utenrikspolitisk opposisjon?

som førte atomvåpen.

Kunne det virkelig tenkes at det bevisst blei holdt unna viktig kunnskap som kunne brukes av en utenrikspolitisk opposisjon? Ja, slik ser det ut, mer enn antydnet Hellebust. Svaret blei et regjeringsoppnevnt granskingsutvalg, men de så på lite annet enn offisielle (bort)forklaringer, og hemmeligstempla sentrale deler av rapporten. Men foran stortingsvalget i 1977 gjorde SV-representantene Finn Gustavsen og Berge Furre alt kjent, de håpte ganske enkelt på en demokratisk debatt om brudd på basepolitikken og forbindelsen til USA atomvåpenstrategi, men slikt tar seg som kjent ikke pent ut. De slapp så vidt unna Riksrett, men massemediene gikk i taktfast marsj og bidro til partiets valgnederlag.

Bratteli-regjeringas velregisserte løgner

Hellebust blei samtidig utsatt for en strøm av grove beskyldninger, for deretter å bli fratatt sin sikkerhetsklarering og gitt militært yrkesforbud. Men i dag kan han gjøre bruk av ny forskning, nedgraderte dokumenter her hjemme og materiale som Chelsea Manning lot Wikileaks offentliggjøre. De viser at Bratteli-regjeringa blei enig med den militære topp-

ledelsen om å servere de folkevalgte en åpenbar løgn.

Sjøl om boka tar sitt utgangspunkt i det som USA-dokumenter kalte «The Hellebust affair», er det ei bok som spenner langt videre. I tillegg til mer prinsipiell diskusjon om rett til kritiske ytringer og kamp mot hemmelighold, trekker forfatteren på en rikholdig norsk og internasjonal litteratur om manipulering av opinionen, kald krig, atomstrategier og den makt som USA har over norske myndigheter. Det gjelder flere andre «sivile» anlegg av militærstrategisk betydning og – ikke minst – kjøpet av jagerflyene F-16 og F-35, som koster så mye at norsk forsvarsevne svekkes, men som er skreddersydd for USAs offensive formål. I begge tilfeller vises det hvordan navngitte statsråder stiller opp for USA militære og økonomiske interesser, der de allierer seg med folk i embetsverket og USAs Oslo-ambassadør for å presse mindre entusiastiske regjeringskolleger. Det er altså ikke norske sikkerhetsinteresser som står på spill ved slik varsling, men illusjoner om at embetsverk og politikere taler sant og ønsker en opplyst og demokratisk debatt. All ære til et uavhengig forlag som nok en gang gir oss et viktig bidrag til vår samtidshistorie.

Bård Wormdal
Spionkrigen
Aschehoug, 2023, 349s.

Satelittkrig og spionkrig

Det er også all grunn til å hilse velkommen ei bok som rett og slett heter *Spionkrigen*, og hvor Bård Wormdal valgt undertittelen «Det hemmelige spionsamarbeidet mellom Norge og USA». Forfatteren har hatt sitt virke ved NRKs Vadsø-kontor i 35 år, og har tidligere utgitt flere bøker har vakt internasjonal oppmerksomhet. Det gjelder ikke minst *Satelittkrigen* (2011), som tar for seg Norges militarisering av polområdene og verdensrommet.

Et av gjennomgangstemaene er frykten for at USAs rolle, som storebror eller en rik onkel som betaler store deler av regninga, vil trekke vårt land inn i konflikter med utspring i andre deler av verden. Det gjelder i høyeste grad i den saiberkrigen hvor norske datasystemer er sterkt involvert. Denne gang får vi også i nærstående gransking av de tosidige forbindelsene mellom USA og Norge, som går langt ut over

det som følger av Nato-medlemskapet. Dette er noe som bokstavelig talt går under radaren hos våre folkevalgte, og som systematisk holdes unna demokratisk debatt. Det bilaterale NOR-USA-samarbeidet går for eksempel tilbake til 1950-åra, men har aldri vært gjennom Stortinget.

Slike ømtålige temaer forutsetter en forfatter som kan finne troverdige kilder, se mønstre i spredte opplysninger og gjennomføre reportasjer i flere lokalsamfunn. Fordi båndene er usedvanlig intime mellom Etterretningstjenesten og National Security Agency (NSA) kan Wormdal også bygge på tusenvis av NSA-dokumenter som er lekket av Edgar Snowden. De som ønsker å gå alt etter i sømmene, kan kaste seg over 40 sider med kilde- og litteraturreferanser fra ei rekke land.

GLOBUS radarstasjon over Vardø.

Foto: Etterretningstjenesten / Wikimedia Commons.

Norge- en USA-base

Det er mange overraskelser i hvert eneste kapittel i Spionkrigen. For eksempel får vi vite at de tette forbindelsene til USA ikke bare gjelder nordområdene, men at Etterretningstjenesten har vært på plass med agenter og stasjonær tilstedeværelse både på Balkan og i Irak, Libya, Libanon og Afghanistan. Det er flere kilder som framhever at det knapt er noe annet land som har stått like sentralt når det gjelder å levere informasjon til USAs krigsoperasjoner. I det afghanske tilfellet kan det ha medført ansvar for drap eller feilaktig utpeking av enkeltpersoner eller familier som «targets». Det løftes også fram hvor engstelig mange innbyggere i Finnmark er for å bli valgt ut som strategiske bombemål, samtidig som lite er gjort for sikkerhet, beredskap og tilfluktsrom. I realiteten er det tale om USA-baser på norsk jord,

slik som de store Globus-anleggene i Vadsø. Vi får også eksempler på hvordan den militære etterretningstjenesten i strid med sitt mandat driver overvåking også på norsk jord. Det har også vist seg ved oppnådd pensjonsalder at personer intetanende har vært ansatt direkte av USA istedenfor i Forsvaret.

Det er ingen grunn til å holde konklusjonen hemmelig: Langt på vei har norske myndigheter gitt fra seg nasjonal kontroll, slik at det i mange tilfeller et åpent spørsmål om det er Norges eller USAs interesser som i siste instans er avgjørende. Boka burde derfor få en viktig rolle i debatten etter Forsvarskommisjonens rapport, men det er vel for optimistisk å håpe på.

Bokhjørnet

Frida Stranne og Trita Parsi

Illusionen om den amerikanske freden

Stockholm: Ordfront, 2023, 362 s.

Av Tore Linné Eriksen

Redaksjonsmedlem og bokredaktør i *Gnist*.

Krigsnasjonen USA

Da tidsskriftene *Vardøger* og *Gnist* arrangerte en antikrigskonferanse i november i fjor, var ett av innslagene Frida Strannes foredrag om den velregisserte overgangen fra historisk alliansefrihet til Nato-medlemskap i vårt svenske naboland. Ettersom dette blei begrunna med USA som en garantist for fred og demokrati, har hun nå – sammen med forskerkollegaen Trita Parsi nå utgitt boka med den treffende tittelen: *Illusionen om den svenska freden*. I klar-språk og med sans for historiske linjer viser de

ikke bare USAs ansvar for den kalde krigen, men også hvordan håpet om en bedre verden etter Murens fall systematisk har blitt sabotert av USA gjennom langt flere kriger og militære intervensjoner per år enn i perioden mellom 1945 og 1990, der Irak, Libya og Afghanistan er etterlatt i kaos og ruiner. Forfatterne legger også stor vekt på den økte spenningen som fulgte Natos østutvidelse, noe som også trekkes inn som en av forklaringene på – men ikke unnskyldning for – krigspolitikken til den nye tsaren i Kreml.

Noe av det mest opplysende i boka er kapitlene som vies kombinasjonen av den gigantiske militærindustriens profitt, storselskapenes representasjon i den politiske og administrative eliten og sammenfallet mellom våpenindustri og de nykonservative haukene. Dette har ikke bare bidratt til kriger, men til demokratiets sammenbrudd i de siste åra, inkludert risikoen for Donald Trumps gjenvalg som Nato-alliansens leder.

Denne viktige boka er under oversetting til dansk og burde for lengst ha blitt snappa opp av et anstendig norsk forlag, ikke minst i et valgår hvor massemediene flommer over av USA-stoff uten å gå i dybden.

OBS: Alle innledningene og debattene på konferansen er tilgjengelig på Tidsskriftet *Gnists* YouTube-kanal: *Alternativer til krig - veier til fred*.

Antony Loewenstein

The Palestine laboratory. How Israel exports the technology of occupation around the world

London: Verso, 2023, 265 s.

Israel som diktaturenes beste venn

Antony Loewenstein er en prisbelønt forfatter, gravejournalist og produsent av dokumentarfilmer, i det siste tilfellet også to i samarbeid med Al Jazeeraas engelskspråklige redaksjon. Han har bakgrunn i en familie som flykta fra Nazi-Tyskland, og vokste opp i Australia i en ideologi han sjøl omtaler som «liberal sionisme». Han var basert i Øst-Jerusalem fra 2016 til 2020, og brukte mye tid på å etterforske Israels rolle som våpenprodusent- og eksportør.

Det har lenge vært kjent at forbindelsene til den sørafrikanske apartheidstaten var særlig tette, noe som også omfatta leveranser som gjorde det mulig å lage atomvåpen. Men Loewenstein

går enda grundigere til verks i flere verdensdeler, og dokumenterer ned til den minste detalj hvordan Israel har spesialisert seg på høyteknologi med sikte på undertrykking, overvåking og drap på regimemotstandere i noen av verdens verste diktaturer. Det skjedde en voldsom vekst etter 11.9.2001, da så mye kunne defineres som midler i «kampen mot terror». Men i *The Palestine laboratory* tas vi også med lenger tilbake i historien, med blant annet Indonesia under massakrene på en halv million midt på 1960-tallet og Chile under Pinochet-regimet etter kuppet i 1973. (Begge steder hadde for øvrig Henry Kissinger mer enn én finger med i spillet). Det intime samarbeidet med juntaen i Myanmar i folkemordet mot rohingyane og med India i kontrollen av Kashmir, er bare noen av mange eksempler. Vi får også vite hvordan overvåkingsteknologien brukes både i EUs grenseområder mot Middelhavet og grensa mellom USA og Mexico.

Det beste salgargumentet fra israelsk side er naturlig nok av våpenteknologien er prøvd ut i praksis og vist «gode resultater», det vil si både på Vestbredden og i Gaza. Noen omtaler Israel som et demokrati, men det treffer dårlig når det gjelder forskjellen mellom landets innbyggere og samarbeidet med noen av verdens verste diktaturer.

Palestinere i ord og bilder

Bernt Hermele (tekst), Cato Lein (foto)

Nakba. Katastrof inför världen.
Stockholm: Ordfront 2023, 257 s.

Av Tore Linné Eriksen

Redaksjonsmedlem og bokredaktør i *Gnist*.

Hvor komplisert og umulig er det å forstå det som kalles Israel–Palestina-konflikten? Egentlig burde det ikke være så vanskelig, skriver den svenske journalisten og forfatteren Bernt Hermele, som i flere bøker har tatt utgangspunkt i sin jødiske familie. Etter hans oppfatning bunner det meste i kolonisering og okkupasjon, slik som i det sørafrikanske apartheidregimet, i det belgiske Kongo, det britiske India eller svensk kolonisering av den samiske

befolkninga. Det vil si at det grunnleggende sett handler om palestineres rett til byer, landsbyer, boliger, arbeid, jord, vann, mat og levedyktige vilkår, en rett som hundretusener allerede blei fratatt under den etniske rensinga ved den israelske statens opprinnelse. Hermele siterer geriljakrigreren Menachem Begin, som i 1948 sto bak ei rekke terroraksjoner: «Gud, gud, du har valgt oss ut for å erobre». Seinere blei han som kjent statsminister og vinner av Nobels fredpris.

Forfatteren Bernt Hermele blei først kjent gjennom en fjernsynsdokumentar om sin mor, som i 1992 blei drept i Jerusalem av en sjølmordsbomber, etterfulgt av et møte med hennes familie. Seinere har han publisert podkaster og skrevet bøker om overlevende fra holocaust og deres etterkommere.

I høst kom så boka *Nakba. Katastrof inför våra ögon*. Gjennom korte og lange intervjuer, der vi alt møter 65 personer, får vi innblikk i historiene om familiene som blei drevet vekk fra sine hjem under den første Nakba eller under påfølgende massakrer og tvangsflyttinger. En tredel av dem lever på forskjellige steder i Sverige, mens de andre bor på Vestbredden, i Øst-Jerusalem og i flyktningeleirer i Jordan og Libanon. Alle samtalen er ledsaget av nærportretter som utgjør ei i bok i seg sjøl, de fleste

Noe av det som gjør sterkest inntrykk, særlig i vitnesbyrd fra de eldste, er hvordan livet før 1948 gikk sin vante gang med frukthøsting, håndverk og industri, ofte i et godt naboforhold til voksne og barn med jødisk bakgrunn.

mesterlig utført av en av Sveriges fremste fotografer, Cato Lein.

Palestinerne som forteller, kommer fra alle samfunnslag og er i ulike aldre. Historiene deres er enten presentert i fyldige kapitler eller i mindre format, organisert langs ei tidslinje fram til i dag. Ikke alle har mistet sin siste strime av håp om å vende tilbake. Det er en rett de har som er i tråd med utallige FN-resolusjoner, men som de nektes av en stat som definerer seg sjøl som et «jødisk nasjonalt hjem» og som praktiserer apartheid.

Noe av det som gjør sterkest inntrykk, særlig i vitnesbyrd fra de eldste, er hvordan livet før 1948 gikk sin vante gang med frukthøsting, håndverk og industri, ofte i et godt naboforhold til voksne og barn med jødisk bakgrunn.

Sjøl om en del hadde opplevd å bli fratatt gård og grunn allerede under sionistisk tilflytting under den britiske mandattida, er det vennskap på tvers av etnisitet og religion som tross alt dominerer fortellingene.

Nakba består av mer enn samtaler og fotografier, selv om dette i seg sjøl gir oss mer innlevelse enn vi kanskje klarer å ta inn over oss. Forfatteren gir oss også en nødvendig kronologi, gode kart, og en historisk oversikt over fordrivninger og folketall, fyldig litteraturliste og register. I et kort etterord viser han til at 53 palestinere ble drept i Gaza i 2022, hvorav 17 barn. Nå veit vi at det i tre måneder etter 7. oktober er drept over 25 000, svært mange av dem er barn. Det gjør det ikke mindre viktig med ei oppdatert oversetting til norsk.